

Internet Sources

Mišterová, Ivona (2010) 'A Comparative Analysis of the First Depictions of London in Czech Literature'. [online], Available from <http://arts.brunel.ac.uk/gate/entertext/8/pdfs/ET8MisterovaED> [Accessed 19 May, 2010].

David Rafael Moulis
Eva Žouželková

Postava velekněze v Izraeli a Mezopotámii

Abstract:

Everyday life of all peoples of the Near East was influenced by religion. We have abundant evidence of persons connected with the cult and thereby gaining great influence not only socially, but also in the political way of life. The position of high-priest was one of these. This article deals with this position in ancient Israel and Mesopotamia through the years.

Key words: high priest, priest, priestess, king, Aaron, Israel, ancient Near East, Mesopotamia, ephod, high priest vestments, priesthood, religion, Judaism, staff of temple, cult and temple, urim, thummim, sacred lot.

Náboženství je obecně s oblastí Předního východu spjata velkou měrou. Každodenní život všech obyvatel jím byl ovlivňován, a proto osoby spojené s kultem získávaly velký vliv a to nejen v sociální, ale i politické oblasti. Prameny, na jejichž základě je možno rekonstruovat předovýchodní náboženský kult jsou v podstatě dvojího druhu, archeologické a textové. V případě Izraele je otázka kněžstva a celého kultu jasnější a k jejímu rozluštění je známo více textů, než je tomu v případě Mezopotámie, kdy nám písemné či ikonografické památky přibližující detailní popisy náboženských funkcí chybí. Přesto však lze s pomocí komparace dokázat a přiblížit osobu, jež stála v hierarchii kultu nejdříve a měla největší vliv na vytváření předovýchodních náboženských představ, tak jak je známe

dnes, totiž postavu velekněze. Článek se snaží reflektovat, zda můžeme nalézt souvislosti mezi mezopotámským a izraelským veleknězem. Či se nabízí otázka, jaké byly paralely v určitém stupni vývoje, kdy se jak v Asýrii, tak v Izraeli propojila velekněžská funkce s královskou? Jaká je podobnost v odívání představitelů obou kultur? Jaká jsou závazná pravidla pro výkon této funkce?

1. Pojetí kněze (velekněze) na Předním východě

Kněz na starověkém Předním východě obecně zajišťuje styk s bohy a božskou oblastí. V Asýrii se velekněžská funkce prolíná se světskou mocí panovníka. V Babylonii byla funkce až do doby vzniku asyrské říše oddělena, podobně jako ve starověkém Izraeli až do dob Hasmonejského království, výjimkou může být zasahování vládců do kněžských záležitostí. V Izraeli se kněžský a vladařský úřad řídil pravidly z knih Exodus a Leviticus. K hlavním úkolům mezopotámského kněze patřily oběti, věštby, zpřítomňování mýtických dějů, odborná manipulace s božskými silami a dodávání životní síly božstvu, která je pak vydávána zpět. Ve starém Izraeli byly oběti výrazem vděčnosti Bohu. Kněžský úřad v nejstarších dobách vykonával otec rodiny, teprve později se vyděluje speciální třída, v níž se kněžství stalo dědičným. Kněz musel mít pochopitelně znalost písma a další odborné vědomosti, sloužící k věštbě. Patřily mezi ně například: matematika, astronomie, medicína a meteorologie.⁴⁵

1.1 Kněžství (velekněžství) v Mezopotámii

V Mezopotámii byli kněží nepostradatelnými k udržení vřelých vztahů mezi božstvem a lidmi. Existovalo tam několik různých kategorií kněží založených na jejich kultovních funkcích. Například vykladač božích znamení⁴⁶ – věstil z vnitřností obětovaných zvířat, zaklínač⁴⁷ – zaklínal proti zlým démonům. Kněz měl obecně vliv na správný výkon kultu a také ekonomickou funkci chrámu, jež dále ovlivňovala i samotnou ekonomickou situaci ve společnosti. Vznik této funkce se datuje již od druhé poloviny třetího tisíciletí př. o. l., neboť názvy této speciální kultické třídy byly i v babylonském období zapisovány sumerogramy. Postava velekněze je v Mezopotámii sporná. Skoro po celé období mezopotámských dějin vykonával funkci velekněze panovník. Avšak postupem času a díky ostatním panovnickým úkolům delegoval tuto funkci na kněze.⁴⁸ Na rozdíl od Izraele se na kněž-

45) PROSECKÝ, Jiří, 1999, 186–187.

46) Akkadsky *bārú*.

47) Akkadsky *āšipū*.

48) Srov. RENGGER, J., 1967, str. 110–188; vztahu panovníka a kněze se také věnuje Dominique Charpin, jež spatřuje ve vztahu kněžích k postavě panovníka (na modelu starobabylonského panovníka Hammu-rabiho) vzájemně se ovlivňující závislost. CHARPIN, D., 1986, 269–303.

ských postech objevovaly i ženy. Množství žen, které se staly kněžkami, je překvapivě vysoké. Podle B. A. Brooks zasvětila svůj život náboženským funkcím převážná část tehdejší ženské populace.⁴⁹

Jako nejhlavnější kněžky podle kultické hierarchie rozlišujeme nejvyšší kněžku EN (NIN.DINGIR/*ēntu*⁵⁰), kněžku LUKUR/*nadītum*⁵¹, NU.GIG/*qadištum* či SAL.ZIKRUM/*se-kretu*⁵². Chammu-rabiho zákoník také obsahuje termín kněžka *uqbabtum*⁵³. Kněžkám jejich funkce poskytovala velké výhody a privilegia ve společnosti. Ženy byly k těmto funkcím vybírány zpravidla z vyšší střední, či nejvyšší sociální třídy. Žily zpravidla v kláštrech, (GAGIA/*gāgu*), jak dokládá Zákoník Chammu-rabiho § 110⁵⁴. Kněžka *ēntu* byla nejvyšší chrámovou služebnicí. Byla zvána nevěstou boha, kterému byla povinna sloužit. *Ēntu* byly do úřadu dosazovány pomocí věšteb, především podle předpovědi z omin, podle přírodních úkazů nebo pomocí věštění z jater, tzv. haruspicie.⁵⁵ Tohoto úřadu se často zhostily královské dcery.⁵⁶ Sloužily mnoha bohům, kupříkladu Sínovi, Nannarovi, Šamašovi či Inanně. Žily v části chrámu zvané *gipāru*⁵⁷, oddělené části svatyně vyhrazené pro obývání. Náležela jim ochrana stejná jako vdaným ženám a pokud by se provinily proti mravnímu

49) BROOKS, B. A., 1923, 189.

50) První výraz je uváděn sumersky, druhý akkadsky.

51) Více především viz studie Rivkah Harris, např. HARRIS, R. (1964): *The nadītu woman. Studies Presented to A. L. Oppenheim, Chicago, 106–13*; HARRIS, R. (1975): *Ancient Sippar – A demographic study of an Old Babylonian City. Istanbul. Nederlands Historisch-archeologisch Instituut Istanbul.*

52) DRIVER G. R. a MILES J. C., 1952, 367. Je uváděn anglický výraz „*epicene*“, tedy žena-muž, člověk obojího pohlaví, ovšem zároveň se domnívají, že tato žena byla podporována dodávkami jídla z chrámu a označení *epicene* spočívalo v nošení oblečení druhého pohlaví. Její náboženská funkce však známa není. Je možné, že označení vzniklo jako *pseudo-ideogram*, tedy že byl sumerský termín vytvořen z termínu akkadského. V právu vystupuje jako žena, dostává však menší částku věna jako jiné kněžky.

53) Sumerogram stejný jako kněžka *ēntu*, tedy NIN.DINGIR, ovšem její postavení a funkce byla hierarchicky nižší.

54) § 110: Jestliže kněžka *nadītum* nebo kněžka *uqbabtum/ēntu*, jež nebydlí v klášteře, si otevřela krčmu či do ní vstoupila, tuto ženu upálí. In BORGGER, R., 1994, 24.

55) MARSMAN, Hernie J., 2003, 491.

56) V novobabylonském období kupříkladu dcera krále Nabonida (558–538 př. o. l.) En-nigaldi-Nanna, nejznámější postavou však je z období akkadského dcera panovníka Sargona (2340–2284 př. o. l.) Encheduanna.

57) *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago G, Vol. 6, 83.*

řádu, mohly být trestány přísně jako otrokyně.⁵⁸ Kultická funkce těchto kněží byla především vyplněna zpěvem a přednesem hymnů a službě bohům. I. Winter se domnívá, že tyto kněží neprováděly rituální úlitbu bohům. Byly tedy nejvyšším dohlížitelem nad přídělí potraviny, hospodářstvím a ekonomickou funkcí chrámu, v němž žily.⁵⁹

1.2 Kněžství (velekněžství) v Izraeli

Vzhledem k nejednotnosti kultu v předkrálovské době, neexistovala žádná centrální svatyně s jedním hlavním představitelem. Přesto se předpokládá, že každá svatyně měla svého hlavního kněze, který byl zároveň hlavou jejího chrámového personálu, nikoliv celého náboženského systému.⁶⁰ Velekněží byli podle J. Hellera jen u významnějších svatyní, kde zastupovali krále v kultu.⁶¹ Jiná situace nastala po sjednocení Izraele a Judska za krále Davida, který z Jeruzaléma učinil hlavní kultovní centrum říše. Zajímavé je, že právě monarcha a ne velekněz se zapříčinil o centralizovaný kult. M. Bič je zastáncem názoru, že náznaky centralizace nastaly již v době soudců a jako příklad uvádí svatyni v Šílu a zároveň odmítá tvrzení některých starozákoníků, že by velekněžský úřad byl výmyslem poexilním. V Šílu působil Elí, podle některých badatelů byl hlavním knězem a soudcem, podle jiných chybí doklady dokazující jeho náboženskou autoritu a je chápan pouze v rovině prorocké, případně je nazýván Božím člověkem.⁶² Izrael byl zejména náboženským společenstvím a své duchovní vůdce měl ještě před královskou dobou.⁶³ Důkazem může být hebrejský termín *ha-kohen*⁶⁴, který se shoduje s ugaritským označením pro velekněze (*rabbu kâhinîma*) nalezeném na nápisech ze 14. stol. př. o. l.⁶⁵ Stejný výraz *rab kôh*⁶⁶ ním se vyskytuje i u foiničanů po další staletí. Hebrejštiny později používá výrazů *kohen ha-roš*⁶⁶ a *ha-kohen ha-gadol*⁶⁷. Vedle těchto termínů je pak ve Starém zákoně ještě jeden, který byl zřejmě vyjádřením pro zástupce kněze nebo jeho pomocníka, *kohen mišne*.⁶⁸ Leviticus uvádí termín *ha-kohen ha-mašiach*⁶⁹.

58) DRIVER, G. R. a MILES, J. C., 1952, 363.

59) WINTER, Irene J., 1987, 192.

60) BIČ, Miloš, 1989, 425.

61) HELLER, Jan, 1988, 319.

62) ROOKE, Deborah W., 2000, 56; 58.

63) BIČ, Miloš, 1949, 120.

64) *Kohen* = kněz; *ha* – člen, který označuje konkrétního kněze a ne běžného kněze.

65) ALBRIGHT, William Foxwell, 1940, 215.

66) *Kohen ha-roš* = přední kněz.

67) *Ha-kohen ha-gadol* = velký kněz.

68) BIČ, Miloš, 1949, 120.

69) *Ha-kohen ha-mašiach* = pomazaný kněz. In Lv 4, 3; 5, 16.

Starozákonní texty, jež se týkají velekněze D. W. Rooke rozděluje na tři druhy: legislativní, narativní a genealogické. Některé z nich mluví o konkrétních jménech, některé jasně popisují nejmenovanou postavu, která je vyčleněna z ostatních kněží.⁷⁰ Velekněz, pokud jím nebyl sám král, byl panovníkovi podřízen.⁷¹ Tajemný Malkisedek, král Šálemu (a zároveň kněz boha nejvyššího) se podle Gn 14, 18 setkal s Abrahamem. Spojuje v sobě funkci světskou i náboženskou a vytváří model pro funkci velekněze jako nástroje pro vládu. S datací textu jsou problémy, tradičně je vymezován obdobím předkrálovským a dobou Makabejců. Lze jen obtížně určit, do jaké míry tento model ovlivnil velekněžství. Další nejasnost zůstává v určení místa Šálemu, jež se spojuje buď s předizraelským Jeruzalémem, nebo Šekemem.⁷² Malkisedekův řád je zmíněn i v Ž 110, 4. Podle některých badatelů se jedná o narážku, která potvrzuje vládnoucí Makabejskou dynastii v roli světské i velekněžské a právě z této doby prý text pochází. Pokud by byla datace starší, mohlo jít o korunovační žalm z doby královské.⁷³

Podle knih Exodus, Leviticus, Královských a Samuelových je význam pojmu velekněz až do konce dob Prvního chrámu jasný. Jedná se o oddělenou funkci od ostatních potomků izraelských synů. V předkrálovské době jsou známa jména kněží působících v Šílu, kde byla uchována archa úmluvy (viz již zmíněný Elí) a v Nóbu například Achímelek.⁷⁴ Na základě textu 1 S 21, 5–7 D. W. Rooke říká, že Achímeleka můžeme vnímat jako tehdejší ekvivalent Árona, ale proti tomuto tvrzení stojí 1 S 22, 15, kde Achímelek říká, že se neumí dotazovat Hospodina na věštbu. Saul ho proto s dalšími z jeho rodu nechává usmrtit a tak je zabito osmdesát pět mužů nosících lněný efod (1 S 22, 18), který je podle Exodu součástí kněžského oděvu. Z této souvislosti nevyplývá, že by Achímelek byl veleknězem.⁷⁵ Starozákonní knihy nám zprostředkovávají i několik případů, ze kterých je patrné, že se v kultovních (velekněžských) záležitostech angažoval vládce. Král David při dobytí jebusejského Jeruzaléma přijal nejen funkci místních králů, ale i funkci kněžskou. David byl oblečen do lněného efodu, obětoval a uděloval požehnání jako velekněz.⁷⁶ Za Davida působil jako hlavní kněz Sádok, který podle genealogií pochází z Áronova rodu (1 Pa 5, 27–41; 6, 1–15; Ez 7, 1–5). O Sádokově původu existují dvě teorie. První tzv. jebúsejská hypotéza ho označuje za předizraelského kněze El Eljóna v Jeruzalémě a do funkce byl dosazen Davidem, aby byly utuženy vztahy mezi původním jebúsejským obyvatelstvem a nově přichozím hebrejským. Sádok údajně kolaboval a za to byl krá-

70) ROOKE, Deborah W., 2000, 15.

71) BIČ, Miloš, 1989, 425.

72) ROOKE, Deborah W., 2000, 80–85.

73) ROOKE, Deborah W., 2000, 92–93; 95.

74) 1 S 21, 2

75) ROOKE, Deborah W., 2000, 61.

76) 2 S 6, 14; 6, 18

lem odměněn. Vzhledem k chybějícím důkazům této teorie druhá verze vidí Sádokův původ v judské svatyni v Hebronu v Áronově pokolení a se začátkem království se stává centrálním knězem. Je důkazem toho, jak se z lokálního stává knězem centrálním, což je podle D. W. Rooke předpokladem pro vznik velekněžské pozice, která se v průběhu jednotného království měla dále vyvíjet.⁷⁷ Také Davidův syn Šalomoun žehná celému Izraeli při vysvěcení Chrámu.⁷⁸ Centralizace kultu a výstavba Chrámu nastartovala novou etapu v životě Izraelitů, včetně jeho kněžství. Po rozpadu jednotného království Jaro-beám jako první král Izraelského království, zřizuje státní svatyně v Bételu a Danu, ustanovuje státní svátky a určuje z lidu kněžskou třídu. Ne vždy bylo tolerováno, aby se král vměšoval do kněžských obřadů. Judský král Uzijáš, který vstoupil do Chrámu, aby páčil kadidlo, je toho důkazem. Proti tomu se postavili kněží a Hospodin se jich zastal. Trestem pro krále bylo malomocenství. Podle M. Biče se o veleknězi (v pravém významu) může mluvit až po náboženských reformách za krále Jošijáše.⁷⁹ Jóšijášovy náboženské reformy měly posílit velekněžské pravomoci. K nim patřila zodpovědnost za udržování Chrámu a chrámový personál. Z 2 Kr 23, 31–24, 20 známe konkrétní činnost kněze (velekněze) Chilkijáše, který odpočítává peníze na opravu Chrámu za Jóšijáše, z čehož vyplývá, že disponoval chrámovými penězi. Centralizace a odstranění modloslužby mělo velekněze postavit do čela kultu, ale reforma nebyla úspěšně dokončena, což můžeme vidět na příkladu posledních předexilních králů, kteří se nechovají podle Hospodinových příkazů a mnohdy propadají modloslužbě.⁸⁰ Kněžský úřad se podle D. W. Rooke nedokázal do exilu vyvinout ve velekněžství a poslední předexilní panovníci mají v rukou světskou moc a částečně i náboženskou. Za posledních předexilních vládců byl představený Chrámu podřízen králi, který suploval jeho roli jako zástupce národa.⁸¹ Poslední hlavní jeruzalémský kněz deuteronomistických dějin Serajáš byl odvezen do Babylonu po pádu Jeruzaléma v roce 586 př. o. l. Odstranění velekněze mělo způsobit konec judského náboženství a potlačení povstaleckých tendencí.⁸² Velekněz byl reprezentantem židovstva v celé diaspoře a o jeho úřadě v období exilu zpravuje Ezechiel, který sám pocházel z kněžské rodiny, a proto je tím jeho záznam ovlivněn. Zaběhlé úřady krále a nejvyššího kněze byly exilem zničeny, na základě čehož Ezechiel začal přemýšlet o rekonstrukci společnosti a kultu. Předpokládá, že předchozí sociální chod nebude zcela změněn, ale budou z něj vybrány nejvhodnější prvky. Králové ve své funkci selhali, ale to není důvodem, aby byli zcela nahrazeni knězem. Šalomounův chrám byl snad doposud vnímán jako králov-

ská svatyně, ale Ezechiel jej chce nově zasvětit Hospodinu, kde bude nově vládce sloužit svatyni a ne naopak.⁸³ Kněží budou pouze ze Sádokova respektive Áronova pokolení existovat souběžně s vládcem. Přímo o veleknězi Ezechiel neuvažuje, ale Chrám vymezuje pouze chrámovému personálu a Levitům.⁸⁴ V dobách Druhého chrámu se termín velekněz objevuje častěji a odpovědnost za úřad se výrazně zlepšuje. Velekněžský úřad měl konečně možnost k vyvinutí. Po babylonském zajetí na sebe velekněží přibrali veškerou duchovní moc a správu Chrámu. Světská síla měla na kult jen minimální vliv a později se ji pokoušeli využít například Seleukovci. Zerubábel z Davidova pokolení byl pověřen obnovou Chrámu v Jeruzalémě a vysvitly naděje na obnovu předexilních stavů, kdy by opět vládla Davidova linie. Během Perské nadvlády ovšem nadšení opadlo, nadějný Zerubábel z dějin záhadně zmizel, přesto světská moc nebyla přidělena velekněžím. Velekněz měl na starosti kultovní záležitosti a světské připadaly guvernérovi, jmenovanému Persií. Podle všeho měl velekněz lepší postavení než v předexilních dobách, ale není zcela jasné, proč mu nebyla dána větší zodpovědnost i za světské záležitosti, když byla oslabena monarchická vláda. Velekněžský úřad by podle D. W. Rooke byl vhodným navázáním na království Davidovy dynastie.⁸⁵ Jiný názor, který D. W. Rooke vůbec nezmiňuje, popisuje M. Bič. Podle něho na pomezí pozdně perského období a raně helénské vlády v Palestině není velekněz zodpovědný pouze za náboženský a duchovní život v zemi, ale byl zároveň hlavním správcem vnitřní sekulární politiky a uznávaným zástupcem židovské komunity ve všech záležitostech zahraniční diplomacie.⁸⁶ Seleukovská nadvláda byla pro židovství tragédií, protože Antiochos IV. Epifanés chtěl celý národ helenizovat a zakazoval praktikování judaismu a dokonce znesvěcoval tradice a posvátná místa včetně Chrámu. Zde se objevuje v čele povstání Matitjáš z rodu Hasmonejců se svými pěti syny. Jedním z nich je Juda zvaný Makabejský, který se svými bratry postupně získává náboženskou svobodu. Po Judově smrti je lidem zvolen za jeho nástupce Jónatan, který je později jmenován Alexandrem Epifaném za velekněze.⁸⁷ Největší rozvoj velekněžské moci proběhl za Makabejců (Hasmonejců) a poslední z nich, Makabejec Šimeón už získal tento úřad dědičně. Makabejským se podařilo alespoň na určitou dobu (do doby, než Římané Judsko zbavili svobody) spojit funkci královskou a velekněžskou, která dosáhla svého největšího vrcholu. Prvním takovým panovníkem byl Hasmonejec Aristobúlos I.⁸⁸ Od této chvíle většinou už jen cizí světští panovníci minimálně ovlivňovali kultovní záležitosti. Přestože byl zároveň králem, jako náboženský představitel byl váženější, než

77) ROOKE, Deborah W., 2000, 64–66; 72–73.

78) 1 Kr 8, 14.

79) BIČ, Miloš, 1989, 425.

80) 2 Kr 23, 31–24, 20.

81) ROOKE, Deborah W., 2000, 78–79.

82) ROOKE, Deborah W., 2000, 77; 2 Kr 25, 18–20.

83) ROOKE, Deborah W., 2000, 104–107; 109–110; 114.

84) ROOKE, Deborah W., 2000, 116–121.

85) ROOKE, Deborah W., 2000, 238–239.

86) BIČ, Miloš, 1989, 425–427.

87) 1 Mak 1–10.

88) BIČ, Miloš, 1989, 425–427.

jako monarcha. Na hebrejských mincích Hasmonejců jsou vládcí titulováni jen jako velekněží.⁸⁹ D. W. Rooke tvrdí opak, protože lid vládnoucí Hasmonejce nevnímal prvotně jako velekněze, ale jako krále. Farizejci byli s Hasmoejci nespokojeni, ne kvůli tomu, že se ujali velekněžského úřadu, ale proto, že nepocházejí z pokolení Sádoka ani Davida.⁹⁰ Římská nadvláda nad Judeou a Herodovská vláda z úřadu velekněze vytvořila politický nástroj a až do zničení Chrámu v roce 70 o. l. se již nikdy nepodařilo navrátit původní postavení a funkci dřívějších velekněží, kteří byli Římem obměňováni i několikrát do roka, aby nezískali příliš velkou moc. Pozice a úcta k veleknězi mezi lidmi postupně upadala, i když velekněz pokračoval jako představený Sanhedrinu.⁹¹ V římském období už velekněz nebyl tou neposkvrněnou postavou. Mnoho ex-velekněží, kteří byli zkorumpováni, formovali svoje vlastní ozbrojené skupiny. To vedlo k další anarchii, bezpráví a násilí, které zužovalo Judeu.⁹²

Velekněz byl jako jediný z kněží pomazán téměř stejně jako král.⁹³ Olej k pomazání často bývá interpretován jako královská výsada přidělená veleknězi v poexilním období. Pomazáním jak krále, tak velekněze byl zúčastněný obdarován extra životní silou a energií. Velekněžské pomazání se od toho královského lišilo, znamenalo pouze změnu stavu, kdežto král byl vybaven božskými atributy.⁹⁴ Mojžíš podle pokynů Árona před stanem setkávání omyl, oblékl ho do roucha, suknice, řízy, nárameníku, náprsníku, opásal ho nárameníkovým pásem a na konec mu na hlavu vložil turban se svatou čelenkou. Olej k pomazání Mojžíš vylil na hlavu Árona a tak ho pomazal ke službě Boží. Na závěr je potřen Áronův pravý ušní lalůček, palec pravé ruky a palec pravé nohy krví z obětního býčka a Áronovo roucho je postříkáno trochou krve a olejem k pomazání.⁹⁵ Roucho Árona budou dědit jeho synové a budou v něm pomazáváni a uváděni v úřad. Když velekněz vstupoval do velesvatyně jednou za rok, aby vykonal smírčí oběť, musel být očištěn, protože byl reprezentantem neposkvrněného kosmu.⁹⁶ Dokonce byl jedinou osobou, která o tomto dni směla vyslovit Boží jméno. Předpokládá se, že on jako jediný znal Boží jméno. Zajímavým prvkem velekněžství bylo poskytnutí útočiště osobě, která někomu zapříčinila úmrtí, (ne však z nenávisťi). Ochraňovaný je tak vymaněn z rukou krevního mstitele a v útočném městě zůstává až do smrti velekněze.⁹⁷

89) *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: High Priest.

90) ROOKE, Deborah W., 2000, 327.

91) *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: High Priest.

92) KANTOR, Mattis, 2008, 133.

93) Ex 29 a Lv 8, 12.

94) ROOKE, Deborah W., 2000, 52.

95) Ex 29, 4–9; 29, 20–21.

96) GRUENWALD, Ithamar, 2003, 214.

97) Nu 35, 25.

2. Velekněžské roucho v Izraeli

Podle biblických záznamů a archeologie se obecné odívání Izraelitů včetně materiálů nelišilo od zvyků sousedních kultur.⁹⁸ Velekněžské roucho je popsáno v některých částech Exodu (28 a 39) a u Josepha Flavia (Válka židovská a Židovské starožitnosti). Roucho se kromě pokrývky hlavy nelišilo od ošacení asyrských králů. Nejzřetelnějším příkladem je odívání Aššurbanipala (668–624 př. o. l.).⁹⁹ Flavius pocházející z kněžské rodiny byl očitým svědkem mnoha rituálů před zbořením Chrámu. Jeho popis je mimořádně cenný, neboť se dozvídáme míry a tvar efodu, které ve starozákonním textu nejsou zmiňovány.¹⁰⁰ Jeden z druhů posvátného roucha není v Ex 28 vůbec zaznamenán. Jde o zlatou korunu, kterou Flavius považuje za velmi důležitou a veleknězi zřejmě přidanou až později jako symbol nejvyšší politické moci přidělený veleknězi Hasmonejskými králi.¹⁰¹ V 1. Makabejské se dozvídáme, že Alexandr Epifanes (Seleukovec) ustanovuje Jonatana Makabejského veleknězem svého národa a zasílá mu purpurové roucho a zlatý věnec.¹⁰² Tam, kde chybí podrobnosti k výrobě roucha, tehdejší umělec využívá stylů přijatých od novoasyrských králů.¹⁰³ Nikdo jiný, kromě synů Árona se podle Síracha takto nesměl oblékat.¹⁰⁴ Je možné, že ani královské roucho nebylo tak nádherné. Roucho bylo nezbytnou potřebou pro vykonání obřadu. Podle Babylonského talmudu si kněz (platí i pro velekněze) s kněžským rouchem na sebe obléká kněžství. Bez roucha nad knězem kněžství není a kněz by v civilu mohl být případně vnímán jako cizinec.¹⁰⁵ V předexilním období velekněz nosil svoje roucho, pouze pokud konal kultické úkony uvnitř Chrámu (ráno či večer). V dobách Druhého chrámu se velekněz v tomto rouchu objevoval i při konání obětí na nádvoří.¹⁰⁶ Velekněz měl ve svém svatém rouchu takřka královský vzhled a to je důvodem k debatování o důležitosti velekněze a krále. Některé prvky velekněžského roucha (např. čelenka nebo koruna) byly považovány za královské znaky a to rozvířilo debaty, že velekněz v průběhu poexilní doby obsadil pozici monarchy. Nárameníky obou představitelů se podobaly, stejně jako turban, který nosili princové i velekněží (Ez 21, 31), mohl naznačovat veleknězovu vážnost. Bohatost jeho oděvu naznačuje, že byl něco více, než jen běžnou kultovní postavou.¹⁰⁷

98) RUBENS, Alfred, 1967, 1.

99) RUBENS, Alfred, 1967, 12.

100) RUBENS, Alfred, 1967, 12.

101) RUBENS, Alfred, 1967, 13.

102) 1 Mak 10, 20. Podle Chronologického přehledu v úvodu Bible se tak stalo r. 153 př. o. l.

103) RUBENS, Alfred, 1967, 13.

104) Sír 45, 13.

105) The Temple Institute. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: <http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm>.

106) *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: Priestly vestments.

107) ROOKE, Deborah W., 2000, 18–20.

Za prvního velekněze můžeme považovat Árona, i když tak nikdy nebyl titulován. Hospodin si sám vybral Árona z kmene Lévi a jeho potomky, aby mu sloužili – nejdříve ve stanu setkávání.¹⁰⁸ Když později lid reptal, Bůh znovu ukázal, že vyvolil Árona, jehož hůl vpučela, vykvetla a dozrály na ní mandle během jedné noci.¹⁰⁹ Mojžíš je pověřen, aby vybral z odborníků jednoho, který připraví slavnostní roucho pro Árona, aby mohl být pomazán a sloužit.¹¹⁰ Tvůrcem stanu setkání a tohoto prvního roucha byl Be-calel z kmene Juda.¹¹¹ Kromě svatého roucha pro Árona zhotovil ještě další roucha pro Áronovy syny: Nádaba, Abíhua, Eleazara a Ítamara. Velekněžský oděv byl mnohem bohatší a krásnější, než roucho pro běžného kněze. Základ pro oba typy kněžského rituálního oděvu tvořily: Iněné spodní prádlo (má odčinit sexuální přestupky), tunika (odčiňuje zabíjení), turban (odčiňuje povýšenost) a opasek (odčiňující špatné myšlenky). Velekněžské roucho navíc dotvářely další čtyři součásti: náprsník (odčiňuje chyb soudů), efod (odčiňuje idolatrii), roucho (odčiňuje zlou řeč) a velekněžská koruna (odčiňuje aroganci).¹¹² Používaný materiál byl vždy vysoké kvality. Zlato, fialová, purpurová, nachová a karmínová látka a jemné plátno.¹¹³ Velekněžský oděv neměl jen odlišit svého nositele od běžných kněží a poukázat na jeho postavení, ale použitý materiál odkazoval k úzké vazbě na svatostánek, který byl částečně ze stejných surovin.¹¹⁴

2.1 Lněné spodky (michnasajim)

Lněné spodky sahající od beder po stehna zakrývaly nahotu. Nosit je musel Áron a jeho synové, když vstupovali do stanu setkávání nebo když přistupovali k oltáři, aby nenesli následky nepravosti a nezemřeli.¹¹⁵

108) Ex 28, 1.

109) Nu 17, 18–23.

110) Ex 28, 2–3.

111) Ex 31, 2; 32, 7; 32, 10.

112) The Temple Institute. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm.

113) Současné zdroje uvádí zlato, nebesky modrou, rudou a karmínovou vlnu a stočené plátno. The Temple Institute. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm. Tyto drahé suroviny byly používány v různých kombinacích, které byly zakázány používat v profánních oděvech. Podobné míchání vlny a plátna se objevovalo u chrámové opony. Viz *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: Priestly vestments.

114) ROOKE, Deborah W., 2000, str. 16.

115) Ex 28, 42–43.

2.2 Tunika (kutonet/ketonet)

Lněné roucho z kvalitního dvojitého vlákna. Roucho sahalo až k chodidlům a bylo těsné. Rukávy byly přivázány k ramenům tkaným pásem čtyři palce širokým a vypadajícím jako hadí kůže. Bylo ozdobeno vyšitými karmínovými, fialovými a modrými květinami. Přes toto bylo přehozeno modré (častěji uváděno fialové) roucho, které je zmíněno níže.¹¹⁶

2.3 Opasek (abnet)

Další pás byl přišit k náprsníku. Byl ve stejných barvách, jako ozdoby na tunice a navíc byl doplněn zlatem. Byl jednou obtočen a uvázán vepředu přes šev a zbylý kus pásu visel dolů. Na každém konci pásu byla zlatá očka.¹¹⁷

2.4 Roucho (beger/me'il)

Roucho či jakýsi talár z fialového purpuru sahal až k chodidlům. Navíc byl ovázaný páskem ozdobeným květy ve stejných barvách, jako byl předchozí opasek a navíc byl protkán zlatem.¹¹⁸ Roucho mělo uprostřed lemovaný otvor na hlavu. Dole na kraji roucha byla upevněna purpurová, karmínová a nachová granátová jablka. Ob jedno jablko byl vždy zlatý zvoneček. Zvuk zvonečků se měl ozývat, když Áron vstupoval do svatyně a kdykoliv z ní odcházel, aby nezemřel.¹¹⁹ Zvuk zvonků zároveň oznamoval, že velekněz je živ, že ve velesvatyni před Bohem nezemřel. Flavius granátová jablka popisuje jako barevné třásně ve tvaru granátových jablíček.¹²⁰ Zvonečky a granátová jablka visely na třásních a zvonky představovaly hřmění a granátová jablka blesky.¹²¹ Více o posvátném rouchu níže.

116) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 1–2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>.

117) Ex 28, 8; FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 5, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>.

118) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 4, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>.

119) Ex 28, 31–35.

120) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 4, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>.

121) FLAVIUS, Josephus, 2004, V, 231.

2.5 Nárameník (efod)

Přes tuniku a roucho bylo přehozeno ještě třetí roucho – efod, opět podobný řecké tunice.¹²² Byl utkáán z mnoha barev smíchaných se zlatou. Oblast hrudi nebyla zakryta a byl tam vložen jiný kus (náprsník) vyšívaný zlatem a barvami roucha.¹²³ Tento pojem je zmiňován v ugaritských textech a v asyrských dokumentech z Kappadokie.¹²⁴

2.6 Náprsník (chošen) s losy (urim a tumim)

Náprsník Božích rozhodnutí byl zhotoven ze stejných surovin jako nárameník. Byl dvojitý, čtvercový o rozměru jedna píď každá strana. Náprsník byl osazen dvanácti drahými kameny ve zlatých obrubách (po třech kamenech ve čtyřech řadách). Každý z nich zastupoval jeden izraelský kmen. Rubín, topas a smaragd v první řadě; malachit, safír a jaspis ve druhé řadě; opál achát a ametyst ve třetí řadě; chrysolit, karneol a onyx ve čtvrté. Na každém kameni bylo vyryto jedno jméno.¹²⁵ Podle Flavia a jeho Židovských starožitností, byly drahokamy takové ohromné kvality, že by je člověk nemohl koupit. Byly zasazeny do zlata náprsníku tak, aby nevypadly. Každý drahokam má tu čest, že může nést jméno jednoho ze synů Jáкова podle pořadí, jak se narodili.¹²⁶ Sardonyx, topaz, smaragd. Smaragd, jaspis, safír. Opál, ametyst, chalcedon. Chrysolit, onyx, beryl.¹²⁷ Ve Válce židovské jsou drahokamy/polodrahokamy uváděny trochu jinak: první řada byla karneol, topaz, smaragd; rubín, jaspis, safír; achát, ametyst, jantar a spodní řada nesla onyx, beryl a chrysolit.¹²⁸ Podle rabínské literatury byly polodrahokamy/drahokamy následující: rubín (Rubeon), jadeit (Šimeon), achát (Lévi), granát (Juda), lapis lazuli (Izachar), křišťál (Zebulon), tyrkys (Dan), ametyst, (Neftalí), achát (Gad), akvamarín (Ašer), onyx (Josef), opál (Benjamín).¹²⁹ Přesná identifikace minerálů dodnes není jasná. Nikde nejsou popisovány a rozebírány. Existuje přes třicet názorů a různých variant interpretace. Dnes se

nechávají původní hebrejská pojmenování.¹³⁰ Protože náprsník byl s kameny příliš těžký a tenké zlaté kroužky by ho neunesly, byly přidělaný další dva kruhy k okraji náprsníku, které sahaly až k krku. Náprsník byl zavěšen na řetězu kolem krku kvůli bezpečnosti, aby nespádl. Na náprsník bylo použito 600 metrů nití z čistého zlata.¹³¹

Dvěma zlatými kroužky v rozích náprsníku a zlatými řetízky v podobě stočené šňůry byl náprsník připevněn skrze další zlaté kroužky a purpurovou šňůru k nárameníku. Náprsník byl nad tkaným pásem nárameníku a neodstával od něho. Do náprsníku byla vložena orákula – losy *urim* a *tumim*, které musí mít Áron u sebe kdykoliv bude předstupovat před Hospodina.¹³² U Sírachovce navíc máme doplněno, že se jedná o losy zjevující pravdu.¹³³ Byl to jeden ze tří legitimních prostředků k získávání věštb (*urim*, *sny* a *proroci*) pro krále, kněžský dvůr nebo záležitosti sloužící k potřebám komunity.¹³⁴ Podle Josefa Flavia praxe používání *urim* a *tumim* zanikla zhruba dvě stě let před sepisováním Židovských starožitností, konkrétně za posledního dobrého velekněze (Makabejce) – Jana Hyrkána.¹³⁵ Tyto losy zřejmě dávaly jasnou odpověď ano či ne.¹³⁶ Pokud bychom hledali paralelu mezi praxí izraelských velekněží a jeho luštění pomocí losů *urim* a *tumim*, je třeba připomenout, že tato technika neměla v Mezopotámii velkého kultického zastání.¹³⁷ Z právních mezopotámských dokumentů víme, že ve starobabylonském období a v Súsách se používaly losy k určení dědických podílů. Losy později sloužily k rozdělování chrámových příjmů úředníkům. V jednom jediném textu – z Aššuru se dočítáme o funkci losů k dotazování se budoucnosti. Jednalo se o dva kamenné losy, které měly dát zápornou nebo kladnou odpověď. Z toho vyplývá, že tato praktika se v Mezopotámii provozovala, avšak neoficiálně.¹³⁸ Pravděpodobně největšího rozšíření došla u Chetitů, ve věštbých textech nalezených v Boghazköy, kdy jsou losy nazývány znakem

122) Efod – hebrejské označení pro druh zástěry, přesná podoba je dle biblických popisů nejistá. Užité materiál odpovídal materiálům ve velesvatyni. In *Pentateuch: Český katolický překlad*, 2006.

123) Ex 28, 6–7; FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 1–2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

124) *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: Priestly Vestments.

125) Ex 28, 4–21.

126) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 5, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

127) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 5, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

128) FLAVIUS, Josephus, 2004, V, 234.

129) *Midraš Ba-midbar Rabba* 2, 7.

130) *The Temple Institute*. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: <http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm>.

131) *The Temple Institute*. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: <http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm>.

132) Ex 28, 22–30. Doslova se píše o posvátných losech: Ex 28, 30; Lv 8, 8; Ezd 2, 36; Neh 7, 65.

133) Sír 14, 10.

134) Tyto 3 metody jsou vyjmenovány v 1 S 28, 6.

135) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 8, 9, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

136) Etymologie termínů je nejasná. Z řečtiny by se mohlo zdát, že *urim* (*arar*) znamená prokletí a *tumim* (*tammam*) být úplný. *Urim* může mít i souvislost s hebrejským slovem *or* (světlo). Viz *Encyclopaedia Judaica*. CD-ROM verze. Heslo: *Urim and Thummim*.

137) OPPENHEIM, A. Leo, 2001, 160.

138) OPPENHEIM, A. Leo, 2001, 160.

KIN¹³⁹ Z právních dokumentů je nám známo, že los byl používán ve starobabylonském období k určování dědického podílu, později k přidělování svatyní určitým k úředníkům ale přímo metoda losování není v příručkách věštců zmiňována. Lze vysledovat jistou podobnost v dokumentu LKA 137 z Aššuru, jež nám přibližuje věšebnou praktiku, kdy se budoucnost předvíдалa pomocí dvou kostek, které byly nazývány *aban eréši* – potřebný, vhodný ke smrti a *aban la eréši* – nevhodný na smrt.¹⁴⁰ Je tedy možno, že z těchto kostek byl předvídan souhlas, či nesouhlas s daným problémem, podobně jako tomu bylo v případě izraelských losů.

Náprsník měl v každém rohu zlaté kruhy a pomocí modré stuhy byl připevněn k rouchu. Na ramenou byly dva drahokamy. Podle ekumenického překladu karneoly, podle Flavia jimi byly sardonxy, přišly upevnit na vrchní části nárameníku jako přírodní knoflíky, aby Áron před Hospodinem tato jména připomínal. Na nich byla hebrejsky vyryta jména dvanácti synů Jákobových – po šesti.¹⁴¹

2.7 Turban (micnefet) a čelenka (nezer)

Květ z čistého zlata s vyrytým nápisem „*Svatý Hospodinův*“ měl mít Áron připevněn fialovou šňůrou na svém turbanu tak, aby květ byl na čele.¹⁴² Josephus Flavius píše, že v jeho době měl velekněz čelenku trojitou, jako odraz toho, že velekněz byl nejvyšším knězem, soudcem a králem zároveň.¹⁴³ Velekněz nosil pokrývku hlavy stejnou jako běžní kněží, která byla kuželovitá a nezakrývala celou hlavu, přesto zakrývala alespoň polovinu hlavy. Vypadalo to jako koruna tvořená silnými pruhy plátna, mnohokrát obtočenými a sešitými. Kus kvalitního plátna překrýval celou pokrývku od vrchní části dolů do čela a skrývá tak švy pláten, které vypadaly nevzhledně. Tiára, jak pokrývku nazývá Flavius, držela tvar hlavy a seděla tak pevně, aby veleknězi při posvátných obřadech nespadla.¹⁴⁴ Navíc u velekněze bylo obvázání modře vyšívané a kolem byla zlatá leštěná korunka ze tří řad, jedné nad druhou. Z korunky vystupoval zlatý pohárek připomínající květinu, kterou Řekové nazývají *hyoscyamus* (zřejmě *hyoscyamus niger* – blín černý). Velikost kalichu byla jako kost malíčku, ale šíře jako u poháru. Vypadalo to jako květ máku či konec granátového jablka vypadající jako trny. Nezakrývalo to čelo, ale čelo bylo zakryto zlatou

destičkou, na které bylo napsáno Boží jméno v podobě posvátných hlásek.¹⁴⁵ Ve Válce židovské Flavius uvádí jiný zlatý věnec, na kterém byla vytepana posvátná písmena.¹⁴⁶ Zlatá čelenka na turbanu byla znakem zpečetujícím posvěcení a dosud nic tak krásného neexistovalo.¹⁴⁷ V jiných kruzích se uvádí, že koruna byla z jednoho kusu tenkého čistého zlata, široká jedenáct a půl palce. Nesla nápis „*Svatý Hospodinův*“ – původně prý ve dvou řadách, později jen v jedné. Rabi Eli'ezer, podle Babylonského Talmudu tuto korunu viděl v Římě s nápisem v jedné řadě. Koruna se tam měla dostat spolu se zabaveným vybavením Chrámu, po dobytí Jeruzaléma Římany.¹⁴⁸ Podle J. Beneše, nápis na čelence vymezoval oblast nepřístupnou démonům.¹⁴⁹

2.8 Obuv

Boty nejsou nikde zmiňovány ani zahrnovány ke kněžskému/velekněžskému oděvu. Velekněz podle všeho konal obřady bosý (s odkazem na Ex 3,5: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá.“).

2.9 Zlaté a bílé posvátné roucha, poničení roucha

Pokud velekněz nevykonával službu, byl oděn stejně jako běžní kněží.¹⁵⁰ Obecně se kněžská roucha dělila do tří kategorií. Roucho pro běžné kněze, zlaté a bílé velekněžské roucha. Zlaté roucha bylo tvořeno osmi prvky, jak je uvedeno výše. Velekněz ho nosil po celý rok. Oproti tomu bílé roucha nosil jen o Dni smíření (Jom Kipur). Bílá roucha měl velekněz na tento den dvě. Jedno na ráno a druhé na večer. Toto roucha se po obřadu už znovu nepoužívalo.¹⁵¹ Pakliže bylo kněžské roucha ušpiněno v takové míře, že to již nešlo odstranit, roucha se nepralo. Bylo roztrháno a dále využito. Například z tuniky se dělaly knoty do memory, pásky a spodní kalhoty se využily na výrobu knotů do lamp na festival, který se konal v rámci Sukotu na Nádvoří žen. Poškozené velekněžské roucha se nelikvidovalo. Jen bylo dáno stranou, aby už ho nikdo nesměl nosit.¹⁵²

139) Význam a čtení v chetitštině není znám.

140) REINER, Erika, 1960, 25.

141) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 1–2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

142) Ex 28, 36–38.

143) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

144) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 3, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

145) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 6, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

146) FLAVIUS, Josephus, 2004, V, 234.

147) Sír 45, 12–13.

148) The Temple Institute. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: <http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm>. *Legenda viz Babylonský talmud Sukka* 5.

149) BENEŠ, Jiří, 1996, 61.

150) FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 7, 1–2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

151) Lv 16, 23.

152) The Temple Institute. [online], [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

3. Pravidla pro chování velekněze

3.1 Izrael

Kněžím bylo skrze Mojžíše zakázáno vzít si za ženu nevěstku, zneuctěnou nebo zapuzenou ženu. Pokud by se dcera některého kněze znesvětila smilstvem, bude znesvěcen i její otec a oba musí být upáleni.¹⁵³ O to více to platilo pro velekněze. Zakázáno jim bylo i vlastnění otroka nebo zajatce. Bylo jim zakázáno žít podvody a držet hostince, či si vzít ženu odloučenou od jiného muže, ba dokonce v případě velekněze vdovu. Velekněz si dokonce směl vzít jen pannu. Také se kněz nemá přibližovat k mrtvému, aby zůstal neposkvřen ve všech směrech. Výjimkou je účast na pohřbu příbuzného.¹⁵⁴ Leviticus konkrétně jmenuje matku, otce, syna, dceru, bratra a svobodnou sestru. Kněz, na jehož hlavu byl vylit olej pomazání (s největší pravděpodobností jde o velekněze) nesmí přistoupit k nikomu mrtvému, ani k rodičům!¹⁵⁵ Velekněz nesměl mít žádnou tělesnou vadu, jak píše Flavius: „Ti, z rodu kněžského, kteří pro tělesnou vadu nekonali bohoslužbu, byli přítomni uvnitř zábradlí spolu s těmi, kdo byli těla neporušeného, a dostávali podíly po právu svého rodu. Oděni byli ovšem v šat obyčejný. Posvátné roucho oblékal jen ten, kdo konal bohoslužbu.“¹⁵⁶ Jakoukoli vadou či nemocí by byla znesvěcena svatyně. Kněží mají zakázáno vyholovat si na hlavě lysinu, zastřihávat okraje vousů a zjizvovat si tělo, ale vlasy mají mít upravené.¹⁵⁷ Dále Flavius píše, že kněží museli být bez poskvrny a zdržovali se pití nesmíšeného vína, aby v ničem obřad nepokazili. Velekněz vcházel do svatyně o Šabat, o novoluní, a když byl nějaký starodávný svátek nebo všeobecné slavnostní shromáždění v průběhu roku.¹⁵⁸ Ze všech těchto nařízení vyplývá, že jedním z důležitých velekněžských úkolů bylo rozeznávat mezi kulticky čistým a nečistým.

3.2 Mezopotámie

Ve starověké Mezopotámii byl král pozemským zástupcem Boha. Příkladem je panovník Gudea z konce 3. tis. př. o. l. Král byl zároveň nejvyšším knězem. Později se panovníkovo božství změnilo a on byl pouze služebníkem nejvyššího státního božstva. Jeho hlavním

templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm.

153) Lv 21, 7–9; FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 12, 2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

154) Lv 21, 1; 21, 13–14; FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*, III, 12,2, [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <<http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>>.

155) Lv 21, 2–3; 21, 11.

156) Lv 21, 17; FLAVIUS, Josephus, 2004, V, 228.

157) Lv 21, 5; 21, 10; 21, 23.

158) FLAVIUS, Josephus, 2004, V, 228.

úkolem bylo rozšíření moci a vlivu daného božstva. Vliv kněžstva časem vzrostl a vzniklo kolem třiceti kněžských skupin a asi dvacet skupin kněží.¹⁵⁹ Asyrský král stál ve funkci velekněze boha Aššura. Babylonský král směl jen jednou do roka vstoupit do svatyně boha Marduka a to za podmínky, že odloží znaky královské moci.¹⁶⁰ Zde je zřejmá podobnost s velekněžskou funkcí u Izraelitů. Jak již bylo řečeno výše, velekněz směl do velesvatyně vstoupit rovněž jen jednou za rok.

Izraelský velekněz, rekonstrukce posvátného zlatého roucha podle Ex 28, 4–39 (Kresba: David R. Moulis podle reprodukce z <<http://www.biblesearchers.com/temples/jeremiah10.shtml>>)

Mezopotámské svatyně ležící u paty zikkurratu měly ve svém středu prostor, který se v biblickém pojetí dá označit jako nejsvětější svatyně (velesvatyně). Bylo to skutečné posvátné sídlo božstva. Přítomnost božstva byla zajištěna obrazem či sochou.

159) BIČ, Miloš, 1986, 46.

160) OPPENHEIM, A. Leo, 2001, 82.

Socha stávala buď ve středu místnosti, nebo u stěny a mohla být zakryta závěsem.¹⁶¹ Mezopotámští kněží vyšších stupňů často úřad dědili nebo byli nastoleni vyšší vůlí potvrzenou věštbou. Součástí uvedení byl přechodový či zászvětný rituál, který obsahoval seznámení božstva s knězem, pomazání a očištění. Tímto ovšem neproběhla žádná změna v chování nebo povaze úřadujícího. Kněžstvo vzhledově neodlišovalo od společnosti takřka nic, kromě úpravy vlasů, pokrývky hlavy a oděvu. I tyto odlišnosti, ale nemusely platit vždy a ne jen pro kněze.¹⁶²

Pro prakticky celé období mezopotamských dějin byl nejvyšším veleknězem panovník. Tato funkce byla s největší pravděpodobností přejata od Sumerů. Avšak král postupně tuto výsadu ztrácel a stalo se z ní pouze formální prestižní postavení. Jako příklad doloženého kněze – vládce, lze uvést urského vládce Šusína, jež je na svých stélách nazýván titulaturou kněz nebes, pomazaný a ten, jenž je v září Enlila, Ninlil a velkých bohů.¹⁶³ I když je patrné že tyto titulatury byly pouze zdvořilostní, je možno zde vysledovat příklad označení velekněze pro celou zemi. V Sumeru byl reprezentantem bohů a hlavním veleknězem panovník. Pro jeho označení se užíval titul PA.TE.SI/ensi, v ranném lagašském období byl možný zaměnit za titul LUGAL, tedy vládce, ovšem později byl král označován jako PA.TE.SI.GAL, tedy velký ensi, což mělo vyjadřovat jeho velekněžskou hodnost.¹⁶⁴ Ovšem jak již bylo uvedeno, král své velekněžské povinnosti z důvodu zaneprázdněnosti jinými státními povinnostmi převážně delegoval na jiné osoby, tedy na nejvyšší kněžstvo daného chrámového okrsku či chrámu. Samuel Mercer tuto dobu uvádí jako počátek vlastního kněžství. Přesto všechno králi zůstala zodpovědnost za chrám a jeho údržbu včetně jeho chodu, protože byl zástupcem božstva svého města.¹⁶⁵ V Lagaši je známo také datování roku podle jména kněze, jež byl nastolen. Za chod kláštera a proběhnutí všech obětí a rituálů zodpovídali v Sumeru kněžka nebo kněz EN bél/entu (pana nebo paní).¹⁶⁶ V souvislosti s kultem zaujímal nejvyšší postavení kněz SANGA, později v akkadštině šangú. Tito kněží byli zasvěceni vždy jednomu božstvu, nebyli služebníky více bohů. To je dokázáno například na chrámových administrativních dokumentech, tedy především na smlouvách, kdy je na konci uváděna plná titulatura zúčastněných kněží. Např. Lugalkigalla, kněz Ningirsua, či Duenna, kněz bohyně Ninmarki. Mimo tyto názvy, byli i kněží nazýváni podle místa kde vykonávali chrámovou službu, např. velekněz z Girsu.¹⁶⁷ Na vrcholu hierarchické pyramidy kněží šangú stál šangu-mah, podle Mercera

161) BOTTÉRO, Jean, 2005, 114–115.

162) BOTTÉRO, Jean, 2005, 149.

163) MERCER, S. A. B., 1916, 375.

164) MERCER, S. A. B., 1922, 96.

165) BIČ, Miloš, 1990, 173.

166) Jedná se o božstvo, jemuž byl daný chrám zasvěcen.

167) Více viz PINCHES T. G. (1908), *The Amherst Tablets*, [online], [citováno 12. 12. 2010],

lze tento titul vyložit jako high priest tedy velekněz. Byl to velmi vlivný muž, i když není známo, z jaké společenské vrstvy pocházel. Např. Dudu, velekněz Ningirsua, byl označován jako služebník Entemeny. Datace byla uváděna podle jeho osoby a jeho podoba je známa z basreliefů. Kněžstvo žilo v chrámu a jeho přesné kultické fungování neznáme.¹⁶⁸ Ovšem kněz EN žil v samostatném obydlí, nazývaném MI-PAR, tento název byl patrně přejat ze sumerštiny a význam je nejasný. Vzniklo z něj pravděpodobně již zmíněné akkadské označení *gipāru*. Co se týká zvyků a běžných praktik sumerských kněží, nemáme o tom prakticky skoro žádné informace. Podle dokumentu RTC 16 je zřejmé, že se mohli ženit a mít své pomocníky.¹⁶⁹ Pokud chceme rekonstruovat vzhled kněží, na nejstarších vyobrazeních se vyskytují zcela nazí. Poté reliéfy znázorňují bezvousé, holohlavé muže, jejichž horní polovina těla a nohy jsou také nahé, oblečení jsou v suknicí patrně z plátna, jejíž dolní konec je zdobený, patrně šlo o našasení či rozstřihnutí dolní části suknice. Podle Bottéra jsou někdy oděni do rybích obleků, čímž připomínají posvátné ryby z jednoho z mýtů.¹⁷⁰ Tuto domněnku však nelze spolehlivě interpretovat. Podle pozdějších vyobrazení mají kněží bradku a jejich tělo je zahaleno do šatu připomínajícím řeckou tógu, s jedním odhaleným ramenem a konec této látky má kněz volně přehozen přes rameno druhé. Na hlavě má turban, který byl nošen i v pozdějším období – ve starobabylonském. V babylonském období dále přichází na řadu větší zdobnost oděvu a právě ona typická pokrývka hlavy s čelenkou. Pravděpodobně se jednalo o látkový turban. Na rozdíl od ranně sumerského období kněží nosili až do období novoasyrského dlouhý vous a dlouhé vlasy. Tento plnovous byl patrně nakadeřený a zpevněný olejem či jinou látkou. Na základě reliéfů lze zrekonstruovat oděv velekněze. Na dlouhé suknicí nosil další zavínovací roucho, u kolenou s třásněmi a na prsou zdobené vyšitými pruhy s klínopisným nápisem. Celý oděv byl přepásaný zdobeným páskem. Stále však byli bosí. V ruce kněz drží žezlo zakončené obráceným půlměsícem/rohy – zde by mohla být vysledována určitá spojitost s bohem Šamašem, jemuž být zasvěcen.

Závěr

Postava velekněze byla nejen v Mezopotámii a Izraeli ústřední postavou kultu, která zodpovídala za duchovní oblast. V průběhu dějin velekněz získával nebo naopak přicházel o další funkce, například propojování světské a náboženské vlády. V oblasti odívání, je zřejmá podobnost mezi rouchem izraelských velekněží a asyrských králů, kteří rovněž zastávali funkci velekněze. Je zřejmé, že v oblasti Předního východu byly používány stejné materiály, podobné technologie při výrobě a barvení tkanin. Jednotlivé kultury Předního

dostupný z: <<http://www.etana.org/abzu/coretext.pl?RC=20142>>.

168) BOTTÉRO, Jean, 2005, 154–155.

169) MERCER, S. A. B., 1922, 98., srov. THUREAU-DANGIN, Francois, 1903, RTC 16.

170) BOTTÉRO, Jean, 2005, 155.

východu neexistovaly ve vakuu a jisté kulturní prvky se navzájem ovlivňovaly či prolínaly. Konkrétně u postavy velekněze, kterou v Mezopotámii mohly vykonávat i ženy, v Izraeli nikoli; víme, že v obou kulturách byly rituály vykonávány bez obuvi. Z reliéfů novoasyrských králů a rekonstrukcí podle biblických záznamů (či zpráv J. Flavia) je na první pohled těžko rozpoznatelné, kdy je znázorněn izraelský velekněz a kdy asyrský král. Jejich kultický oděv se vyznačoval podobnými znaky, jedná se o podobně ušité a zbarvené tuniky, roucha (lišila se jen ve výzdobě), opasek i turban. Zdá se, že i vlasy a vousy měli podobně upravené. Další spojitostí je využívání losů k předpovědi, v Izraeli známé posvátné losy (*urim* a *tumim*) byly využívány k dotazování bohů i v Mezopotámii. Velekněží byli v Izraeli jedinými, kdo směl vstoupit do velevatyně, a znali Boží jméno. V Mezopotámii nebyla funkce velekněze přesně specifikována, přesto je však pravděpodobné, že se stáral o plynulý chod božského kultu po celé zemi a dohlížel nad ostatními kněžími. Také směl do svatyně vstoupit pouze sám a to jedenkrát za rok, jako židovský velekněz. Velekněžská funkce svojí tradicí sahá až do dob Árona, z jehož kmene pocházel i první Jeruzalémský hlavní kněz (někdy označován za velekněze) doby královské – Sádok. Veleknězovy pravomoci se s největší pravděpodobností až do konce babylonského exilu nikterak významně nerozšiřovaly. Největší rozmach, kdy byla propojena velekněžská a světská funkce ve starověkém Izraeli nastává až za Makabejců a Hasmonejců a vidíme zde jasnou paralelu s pojetím asyrského krále jako velekněze. Konec židovského velekněze v čele kultu končí se zbořením jeruzalémského Chrámu v roce 70 o. l.

Summary

In the Ancient Near East, the priests provided in general an interface with the gods and divine spheres. There was no single pre-Israelite cult, and therefore, no central sanctuary or High Priest. In spite of this, each sanctuary had its own temple chief priest, who was also head of the local priesthood. We cannot speak about the High Priest in the true meaning until the centralization of worship under King Josiah. The high priest was the representative of the Jews throughout the Diaspora. In Mesopotamia we have no evidence of the person of high-priest in the true sense of the word. The king was also the highest priest there. Later he changed the king's divinity, and he was only a servant of the highest deities. However, the king delegated his high-priest duties to other parties, because of his other public obligations, particularly to the highest clergy of the temple. Throughout history, the high priest came to the contrary or additional features, such as Israel, linking the secular and religious government. In the area of clothing, there is an obvious similarity between the Israeli high priests robe and Assyrian kings, who also held the office of the High Priest. Clothing is characterized by similar characteristics, they are similarly colored and tailored tunics, robes (differed only in decoration), belt and turban. It seems that the hair and beard were similarly prepared. Another link is the use of tickets to the prediction known in Israel Sacred Cards (Urim and Thummim) were used to query the gods even in Mesopotamia. The high priests in Israel were the only ones allowed to

Roucho novoasyrského krále Sargona II. (vpravo, 722–705 př. o. l.). Vlevo korunní princ Sinacherib. (Foto: David R. Moulis, Louvre, Paříž)

enter the most holy place and knew the name of God. The role of the high priest was not specified exactly in Mesopotamia, nevertheless it is probable that he cared for the smooth running of divine cult across the country and oversaw other priests.

Seznam použité literatury:

ALBRIGHT, William Foxwell (1940): *From the Stone Age to Christianity: Monotheism and the Historical Process*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

BENEŠ, Jiří (1996): *Exodus 28 a 39. Rigorózní práce*. Praha: Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta.

Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. (1989): Praha: Ekumenická rada církví v ČSSR.

Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Včetně deuterokanonických knih*. (2005) Praha: Česká biblická společnost.

BIČ, Miloš (1949): *Palestina od pravěku ke křesťanství. II. Kult a náboženství*. Praha: Husova čs. evang. fak. bohosl.

BIČ, Miloš (1986): *Ze světa Starého zákona I*. Praha: Kalich.

BIČ, Miloš (1989): *Ze světa Starého zákona II*. Praha: Kalich.

BIČ, Miloš (1990): *Při řekách babylónských*. Praha: Vyšehrad.

BORGER, Rykle (1994): *Babylonisch – Assyrische Lesestücke. Heft I*. Rome: Editrice Pontificio Instituto Biblico.

BOTTÉRO, Jean (2005): *Nejstarší náboženství: Mezopotámie*. Praha: Academia.

BROOKS, B. A. (1923): *Some observations concerning ancient mesopotamian women*. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 39 (3): 187–194.

DRIVER G. R. a MILES J. C. (1952): *The Babylonian laws. Volume I. Legal Commentary*. Oxford: Clarendon Press

FLAVIUS, Josephus (2004): *Válka židovská*. Praha: Academia.

GRUENWALD, Ithamar (2003): *Rituals and Ritual Theory in Ancient Israel*. Leiden – London: Brill.

HARRIS, Rivkah (1964): *The naditu woman*. *Studies Presented to A.L. Oppenheim, Chicago*: 106–113.

HELLER, Jan (1988): *Starověká náboženství*. Praha: Kalich.

CHARPIN, Dominique (1986): *Le clergé d'Ur au siècle d'Hammurabi*. Paris, Geneve: Librairie Droz.

KANTOR, Mattis (2008): *Codex Judaica: Chronological Index of Jewish History*. New York: Zichron Press.

LEICK, Gwendolyn (2005): *Mezopotámie: Počátky měst*. Praha: BB/art.

MARSMAN, Hernie J. (2003): *Women in Ugarit and Izrael. Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East*. Leiden: Brill.

MERCER, S. A. B. (1916): „Emperor“ – *Worship in Babylonia*. *Journal of the American Oriental Society*, 36: 360–380.

MERCER S. A. B. (1922): *Divine service in Early Lagash*. *Journal of the American Oriental Society*, 42: 91–104.

MORGENSTERN, Julian (1938): *A Chapter in the History of the High-Priesthood*. In *The American Journal of Semitic Languages and Literature* 55 (1): 1–24.

OPPENHEIM, A. Leo (2001): *Starověká Mezopotámie*. Praha: Academia.

PAVLINCOVÁ, Helena a HORYNA, Břetislav (2003): *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Olomouc.

Pentateuch: Starý zákon – český katolický překlad. (2006): *Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství*.

PROSECKÝ, Jiří, et al. (1999): *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri.

REINER, Erika (1960): *Fortune-Telling in Mesopotamia*. *Journal of Near Eastern Studies*, 19 (1): 23–35.

RENGER, Johannes. (1967), *Untersuchungen zum Priestertum in der atbabylonischen Zeit I*, ZA 58.

ROOKE, Deborah W. (2000): *Zadok's Heirs: The Role and Development of the High Priesthood in Ancient Israel*. New York: Clarendon Press.

RUBENS, Alfred (1967): *A History of Jewish Costume*. London: Weidenfeld and Nicolson.

THUREAU-DANGIN, Francois (1903): *Recueil de tablettes chaldéennes*. Paris: E. Leroux.

WESTBROOK, Raymond (1988): *Old babylonian marriage law*. *Archiv für Orientforschung*. Horn: Berger und sohne. *Archiv für Orientforschung Beiheft 23*, in: *Orientalia Nova Series 60* (1991), 278–284.

WINTER, Irene J., (1987), *Women in Public: The Disk of Enheduanna, The Beginning of the Office of En-Priestess, the Weight of the Visual Evidence in DURAND, Jean-Marie, ed.: La Femme dans le Proche-Orient Antique, s. 189–201*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.

Elektronické online zdroje:

FLAVIUS, Josephus. *Antiquities of the Jews*. [online], [citováno 2. 1. 2010], dostupné z: <http://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/book3.htm#noteref-25>

The Temple Institute. [citováno 22. 1. 2010], dostupné z: http://www.templeinstitute.org/beged/priestly_garments.htm

PINCHES, Theophilus. G (1908), *The Amherst Tablets*, [online], [citováno 12. 12. 2010], dostupný z: <http://www.etana.org/abzu/coretext.pl?RC=20142>

Použité elektronické texty:

Encyclopaedia Judaica, (ed.) Geoffrey Wigoder, [CD-ROM] Judaica Multimedia (Israel) Ltd. 2004

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago G, Vol. 6, (USA) Ltd. 1956 [online], [citováno 18. 10. 2010] dostupný z: <http://oi.uchicago.edu/research/pubs/catalog/cad/>